

III CZP 100/71 - Uchwała Sądu Najwyższego

Opublikowano: OSNC 1972/7-8/129, LEX nr 1379

Uchwała

Sądu Najwyższego

z dnia 2 marca 1972 r.

III CZP 100/71

TEZA aktualna

W wypadku gdy w skład spadku wchodzi udział spadkodawcy w majątku objętym małżeńską wspólnością ustawową, do dokonania działu spadku niezbędne jest uprzednie albo jednocześnie z działem spadku, połączone w tym samym postępowaniu, przeprowadzenie podziału majątku wspólnego, chyba że zapadł już prawomocny wyrok rozstrzygający o żądaniu ustalenia nierównych udziałów małżonków w majątku wspólnym oraz o żądaniach zwrotu wydatków, nakładów i innych świadczeń z majątku wspólnego na majątek odrębny lub odwrotnie, albo że częściowy dział spadku nie dotyczy udziału spadkodawcy w majątku wspólnym.

UZASADNIENIE

Skład orzekający

Przewodniczący: sędzia J. Pietrzykowski (sprawozdawca). Sędziowie: H. Dąbrowski, W. Kuryłowicz.

Sentencja

Sąd Najwyższy w sprawie z wniosku Piotra S. o dział spadku po Marii S., po rozpoznaniu na posiedzeniu jawnym przekazanego przez Sąd Wojewódzki w Zielonej Górze postanowieniem z dnia 15 grudnia 1971 r. do rozstrzygnięcia w trybie art. 391 k.p.c. zagadnienia prawnego: "Czy nadal aktualny jest pogląd, że sąd nie może dokonać działu spadku przed zniesieniem współwłasności istniejącej między spadkobiercami a małżonkiem spadkodawcy?", udzielił następującej odpowiedzi:

W wypadku gdy w skład spadku wchodzi udział spadkodawcy w majątku objętym małżeńską wspólnością ustawową, do dokonania działu spadku niezbędne jest uprzednie albo jednocześnie z działem spadku, połączone w tym samym postępowaniu, przeprowadzenie podziału majątku wspólnego, chyba że zapadł już prawomocny wyrok rozstrzygający o żądaniu ustalenia nierównych udziałów małżonków w majątku wspólnym oraz o żądaniach zwrotu wydatków, nakładów i innych świadczeń z majątku wspólnego na majątek odrębny lub odwrotnie, albo że częściowy dział spadku nie dotyczy udziału spadkodawcy w majątku wspólnym.

Uzasadnienie faktyczne

Zagadnienie prawne przedstawione Sądowi Najwyższemu do rozstrzygnięcia sprowadza się do pytania, czy dopuszczalne jest dokonanie działu spadku przed zniesieniem współwłasności "istniejącej między spadkobiercami a małżonkiem spadkodawcy". Tak

sformułowane pytanie nie jest dostatecznie precyzyjne, gdyż nie zostało w nim wyjaśnione, czy źródłem wątpliwości jest sytuacja, w której spadkodawca i jego małżonek byli współwłaścicielami określonych rzeczy w częściach ułamkowych zgodnie z przepisami art. 195 i n. k.c., czy też sytuacja, gdy do majątku wspólnego spadkodawcy i jego małżonka po ustaniu wspólności ustawowej stosuje się odpowiednio przepisy o współwłasności w częściach ułamkowych (art. 42 k.r.o.). Wobec tego, że z uzasadnienia zagadnienia prawnego wynika, że Sądowi Wojewódzkiemu chodzi o wypadek, w którym do spadku należy udział spadkodawczyni w gospodarstwie rolnym, objętym współwłasnością ustawową, odpowiedź zawarta w sentencji niniejszej uchwały odnosi się do tej sytuacji faktycznej.

Obowiązujące przepisy nie normują kwestii poruszonej przez Sąd Wojewódzki, jedyny bowiem dotyczący tej materii przepis art. 689 k.p.c. zajmuje się dopuszczalnością połączenia w jednym postępowaniu działu spadku i zniesienia współwłasności lub podziału majątku wspólnego (art. 689 k.p.c. w związku z art. 567 § 3 k.p.c.) w wypadku, gdy cały majątek spadkowy lub poszczególne rzeczy wchodzące w jego skład stanowią współwłasność z innego tytułu niż dziedziczenie. W przepisach kodeksu postępowania cywilnego brak jest przepisu, który by wyłączał dopuszczalność przeprowadzenia działu spadku przed zniesieniem współwłasności majątku spadkowego lub poszczególnych rzeczy wchodzących w jego skład. W związku z tym wymaga rozważenia, czy wyłączenie takie nie wynika pośrednio z przepisów normujących postępowanie w sprawach o dział spadku.

Z powołanego już art. 689 k.p.c., dopuszczającego możliwość połączenia w jednym postępowaniu działu spadku i zniesienia współwłasności, nie wynika, aby dział spadku nie mógł być przeprowadzony przed zniesieniem współwłasności rzeczy w wypadku, gdy w skład spadku wchodzi tylko ułamkowy udział spadkodawcy we współwłasności tych rzeczy. Przeszkody ku temu nie można również dopatrzeć się w treści art. 684 k.p.c., według którego sąd spadku (art. 628 k.p.c.) w postępowaniu działowym ustala skład i wartość spadku. Jeżeli bowiem udział spadkodawcy w poszczególnych rzeczach jest ściśle określony (a tak jest przy współwłasności w częściach ułamkowych), to nie zachodzą trudności w ustaleniu wartości należących do spadku udziałów w takich rzeczach. Ani przepisy prawa materialnego (art. 1038-1044 k.c.), ani też przepisy postępowania (art. 680-689 k.p.c.) nie stanowią przeszkody do wydzielenia spadkobiercy schedy spadkowej w ten sposób, że na poczet tej schedy zostanie mu przyznany ułamkowy udział, jaki przysługiwał spadkodawcy w określonej rzeczy, bądź też przeszkody do przyznania takiego udziału kilku spadkobiercom na współwłasność w warunkach określonych w art. 1044 k.c. Nic innego w tej materii nie wynika również z przepisów szczególnych art. 1070-1080 k.c. Wprawdzie bowiem wymienione przepisy szczególne mówią o dziedziczeniu (art. 1059 i n. k.c.) i o dziale (art. 1070 i n. k.c.) gospodarstwa rolnego, jednakże z wykładni tych przepisów wynika, że obejmują one nie tylko gospodarstwo rolne w całości, lecz również udział spadkodawcy we współwłasności takiego gospodarstwa. Dodać wypada, że w rozdziale VIII wytycznych wymiaru sprawiedliwości i praktyki sądowej w sprawach o dział spadku obejmującego gospodarstwo rolne z dnia 15 grudnia 1969 r. III CZP 12/69 (OSNCP 1970, poz. 39) Sąd Najwyższy, wspominając o możliwości przeprowadzenia odrębnych postanowień w przedmiocie zniesienia współwłasności i w przedmiocie działu spadku, nie zamieścił zastrzeżenia uzależniającego przeprowadzenie działu spadku obejmującego udział we

współwłasności gospodarstwa rolnego od uprzedniego zniesienia współwłasności nieruchomości wchodzących w skład tego gospodarstwa.

Rozważania te prowadzą do wniosku, że w obecnie obowiązującym stanie prawnym brak jest uzasadnionej podstawy do uzależnienia dopuszczalności spadku, w którego skład wchodziły rzeczy będące przedmiotem współwłasności spadkodawcy w częściach ułamkowych, od uprzedniego zniesienia współwłasności, aczkolwiek łączne rozpoznanie tych spraw, likwidujące całokształt stosunków wynikających z współwłasności i z dziedziczenia, niewątpliwie jest celowe.

Wymaga jednak rozważenia, czy stanowisko to można odnieść również do sytuacji, gdy w skład spadku wchodzi udział spadkodawcy w majątku, który do chwili śmierci spadkodawcy był objęty małżeńską wspólnością ustawową. Wprawdzie bowiem od chwili ustania wspólności ustawowej (m.in. także wskutek śmierci jednego z małżonków) do takiego majątku stosuje się przepisy o współwłasności w częściach ułamkowych (art. 42 k.r.o.), jednakże po pierwsze, stosuje się je tylko odpowiednio, a po drugie - nadto z ograniczeniami wynikającymi z art. 43-46 k.r.o.

W myśl art. 43 § 1 k.r.o. małżonkowie mają wprawdzie od chwili ustania wspólności ustawowej równe udziały w majątku objętym tą wspólnością, zgodnie jednak z treścią dalszych paragrafów tego artykułu sąd w określonych w tych przepisach okolicznościach może ustalić udziały w inny sposób, mianowicie z uwzględnieniem stopnia, w którym każdy z małżonków przyczynił się do powstania tego majątku. Z żądaniem takim może wystąpić pozostały przy życiu małżonek, a w wypadku gdy spadkodawca wytoczył powództwo o unieważnienie małżeństwa lub o rozwód, wystąpić mogą również jego spadkobiercy. Wobec braku określenia szczególnego terminu roszczenie o ustalenie nierównych udziałów w majątku wspólnym jako roszczenie majątkowe podlega ogólnemu dziesięcioletniemu przedawnieniu. Roszczenie to w ciągu wspomnianego okresu może być dochodzone w drodze powództwa, a jeśli toczy się postępowanie o podział majątku wspólnego po ustaniu wspólności ustawowej - to w tym postępowaniu. Nie ma natomiast jakichkolwiek podstaw do orzekania o żądaniu ustalenia nierównych udziałów w postępowaniu o dział spadku po jednym z małżonków, choćby uczestnikiem tego postępowania jako jeden ze spadkobierców był pozostały przy życiu małżonek, gdyż zgodnie z dyspozycją art. 13 § 1 k.p.c. sąd rozpoznaje sprawę w innym postępowaniu niż proces tylko wtedy, gdy ustawa tak stanowi. Jak zaś już wspomniano, przepis art. 567 k.p.c. dotyczy nieprocesowego postępowania o podział majątku wspólnego, nie ma natomiast analogicznego przepisu w odniesieniu do nieprocesowego postępowania o dział spadku. Dopóki nie zostanie przesądzone, jakie są ostatecznie udziały spadkodawcy i jego małżonka w majątku wspólnym, dopóty nie jest możliwe ustalenie przez sąd spadku, w myśl dyspozycji art. 684 k.p.c., składu i wartości spadku, skoro równe udziały małżonków w majątku wspólnym są do tej chwili hipotetyczne. Z tego więc punktu widzenia dział spadku mógłby nastąpić, gdyby pomimo nieprzeprowadzenia uprzednio postępowania o podział majątku wspólnego żądanie ustalenia nierównych udziałów zostało już rozstrzygnięte prawomocnym wyrokiem. W przeciwnym wypadku niezbędne byłoby uprzednie lub jednoczesne, połączone w jednym postępowaniu z działem spadku, dokonanie podziału majątku wspólnego, po prawomocnym bowiem dokonaniu tego podziału żądanie ustalenia nierównych udziałów nie mogłoby już nastąpić -

ze względu na swoistą prekluzję z art. 618 § 3 k.p.c., która odnosi się również do żądań przewidzianych w art. 567 § 1 k.p.c., a to w związku z treścią § 3 tego artykułu oraz treścią art. 688 k.p.c.

Przepis art. 45 k.r.o. przewiduje rozliczenia wynikające z wydatków, nakładów i innych świadczeń poczynionych z majątku wspólnego na majątek odrębny oraz poczynionych z majątku odrębnego na majątek wspólny. W wyniku dokonanych rozliczeń może się okazać, że pomimo równych udziałów małżonków w majątku wspólnym cały ten majątek, po dokonaniu odpowiednich zaliczeń, przysługuje tylko jednemu z małżonków, a w omawianej tu sytuacji - albo spadkobiercom zmarłego małżonka, albo pozostałemu przy życiu małżonkowi. W tym ostatnim wypadku praktycznie nic z majątku wspólnego nie wejdzie do masy spadkowej, objętej działem spadku. Rozstrzygnięcie o tym w zasadzie może nastąpić w postępowaniu nieprocesowym o podział majątku wspólnego (art. 45 § 1 k.r.o., art. 567 § 1 k.p.c.), a w procesie tylko wtedy, gdy wcześniej zwrot jest niezbędny ze względu na dobro rodziny. Dopóki więc kwestia zwrotu nie zostanie przesądzona we właściwym trybie, dopóty nie jest możliwe ostateczne, a niezbędne do dokonania działu spadku ustalenie składu i wartości tego spadku. Z tego więc względu potrzebne jest uprzednie lub jednoczesne z działem spadku przesądzenie tych kwestii.

Te rozważania prowadzą do wniosku, że nie jest możliwe dokonanie działu spadku dopóty, dopóki we właściwym trybie nie zostanie przesądzona kwestia ewentualnych nierównych udziałów w majątku wspólnym oraz kwestia ewentualnych zwrotów z tytułu nakładów, wydatków oraz innych świadczeń z majątku wspólnego na majątek odrębny i odwrotnie. Nieprzesądzenie o tych kwestiach nie stanowi jednak przeszkody do przeprowadzenia częściowego działu spadku (art. 1038 § 1 k.c.), obejmującego spadek z wyłączeniem tej jego części, która pochodzi z majątku wspólnego.

Z przytoczonych względów Sąd Najwyższy, mając na względzie treść obecnie obowiązujących przepisów prawa, orzekł jak w sentencji.

Ubocznie należy zauważyć, że ograniczenie przez wnioskodawcę oraz pozostałych uczestników postępowania żądania tylko do działu spadku, bez objęcia wnioskiem również żądania podziału majątku wspólnego, może wynikać z nieświadomości skutków związanych z brakiem przesądzenia kwestii, o których mowa w art. 43 i 45 k.r.o. W związku z tym do obowiązków sądu należy udzielenie uczestnikom występującym w sprawie bez adwokata odpowiednich wskazówek zgodnie z dyspozycją art. 5 k.p.c. Ponadto w miarę potrzeby sąd powinien udzielić uczestnikom postępowania odpowiedniego terminu do stosownego uzupełnienia wniosku.